

Byggnadsminnesutredning

Caltex bensinstation i Mörarp

EN LANDSORTSMACK FRÅN BILISMENS GENOMBROTTSÅR

Fastigheten Byttan 13 i Mörarp i Helsingborgs stad
Skåne län

Malmö Museer
Kulturarvsenheten
Rapport 2013:015

Pia Gunnarsson Wallin och Niklas Ingmarsson

Byggnadsminnesutredning

Caltex bensinstation i Mörarp

EN LANDSORTSMACK FRÅN BILISMENS GENOMBROTTSÅR

Fastigheten Byttan 13 i Mörarp i Helsingborgs stad
Skåne län

Malmö Museer

Box 406

201 24 Malmö

Tel: 040-34 10 00

Besöksadress: Malmöhusvägen

www.malmo.se/museer

Byggnadsminnesutredning

Caltex bensinstation i Mörap – en landsortsmack från bilismens genombrottsår

Fastigheten Byttan 13 i Mörap i Helsingborgs stad, Skåne län

Kulturarvsenheten Rapport 2013:015

Författare: Pia Gunnarsson Wallin och Niklas Ingmarsson

Foto: Pia Gunnarsson Wallin

Grafisk form: Anders Gutehall

Omslagsbild: Caltex bensinstation i Mörap 2013

© Malmö Museer 2013

Innehåll

Tekniska och administrativa uppgifter	4
Inledning	5
Beskrivning och dokumentation	5
Fastigheten Byttan 13	5
Bensinstationen	7
Uthuset	19
Garaget	21
Historik	22
Bensinstationer	22
Bensinstationen i Mörarp	22
Bensinstationer som kulturhistoriskt intressanta objekt	23
Kulturhistorisk värdering	24
Identifikation – Grundmotiv	24
Bearbetning – Förstärkande, övergripande motiv	25
Värdering – Sammanvägd bedömning	25
Referenser	26
Årets rapporter	27

Bilagor

Bilaga 1 Fotobilaga: Historiska bilder

Tekniska och administrativa uppgifter

Län Skåne
Kommun Helsingborgs stad
Ort Mörap
Fastighet Byttan 13
Ägare Lars Bengtsson

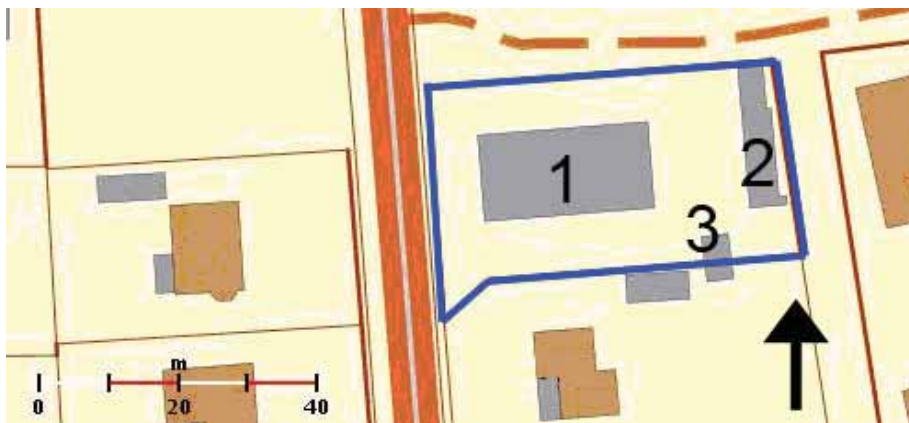
Inledning

Följande byggnadsminnesutredning är genomförd av byggnadsantikvarie Pia Gunnarsson Wallin, Malmö Museer och Niklas Ingmarsson, etnolog och motorhistorisk skribent, på uppdrag av länsstyrelsen i Skåne län. Arbetet är utfört under sommaren 2013. Utredningen omfattar en beskrivning, dokumentation och kulturhistorisk bedömning av samtliga byggnader på fastigheten Byttan 13 såväl exteriört som interiört. Bensinstationens originalritningar har inte påträffats. De finns varken i stadsarkivet i Helsingborg eller i arkivet på stadsbyggnadskontoret i samma stad. Fyra äldre bilder på bensinstationen från 1948, 1951, 1957 samt en tagen någon gång mellan 1951-57 finns bevarade på stationen. De har varit till stor hjälp vid rekonstruktionen av bensinstationens ursprungliga utseende exteriört och närområde. Bensinstationen i Mörrarp är klassificerad som särskilt värdefull bebyggelse enligt PBL 3 kap12§ i Helsingborgs stads *Bevarandeprogram för Mörrarp* från 2004.

Beskrivning och dokumentation

FASTIGHETEN BYTTAN 13

Fastigheten Byttan 13 ligger vid Bjuvsleden i Mörrarp, ca en mil öster om Helsingborg i Helsingborgs stad. Inom fastigheten Byttan 13 finns, förutom bensinstationen, två andra byggnader; ett uthus och ett garage. Garaget delas med den söder om liggande fastigheten. Bensinstationen är uppförd 1936-37. Uthuset och garaget är att döma av Häradskartan (1911-talet) och Ekonomiska kartan (1969) uppförda någon gång mellan 1911 och 1969.

Kvarteret Byttan. 1: Bensinstationen 2: Uthuset 3: Garaget Källa: Grundkartan tagen från RAÄ:s fornsök (www.fmis.raa.se)

Marken på fastigheten är idag asfalterad fränsett en mindre gräsyta ut mot Bjuvsleden. Gräsytan är sannolikt från tiden då stationen uppfördes. Äldre bilder visar att området närmast stationen tidigare var grusad och att det även har funnits lite träd och planteringar på fastigheten.

På gräsytan finns idag två urnor och en gjuten staty av en örn. Urnan är förmodligen från tiden efter 1948. I detta läge fanns en fågelstaty 1948 men denna fågel hade en flygande pose och ett annat fundament. Urnorna finns inte heller på den äldsta bilden.

Inte heller Caltexskylten på gräsytan är ursprunglig. En liknande skylt fanns på gräsytan 1957 dock med ett annat fundament och läge. 1948 saknas skylt på gräsytan däremot fanns då en skylt uppe på stationens tak.

Pumparna är inte original men liknar de som fanns vid macken 1957. På bilderna från 1948 och 1951 var dock pumparna av en annan modell.

Bensinstationen, vy mot söder.

Bilden till vänster: En av urnorna. Bilden till höger: Statyn föreställande en örn.

Direkt norr om bensinstationen låg en ekonomibyggnad tillhörande en gård. Ekonomibyggnaden är nu borta. Direkt söder om stationen var det öppen mark. Här uppfördes någon gång mellan 1948 och 1969 bensinstationsföreståndarens ett bostadshus.

Bensinstationen 1948 med den norr om liggande ekonomibyggnaden. Stationsföreståndarens villa i söder är ännu inte byggd.

Bensinstationen 2013 med stationsföreståndarens villa.

BENSINSTATIONEN

Arkitektur

Bensinstationen är uppförd av Texaco 1936-1937. Texaco var ett amerikanskt bolag för oljeprodukter. Stationen ska enligt uppgift vara byggd efter originalritningar från Texaco och vara Texacos enda station i detta utförande utanför USA.

Bensinstationen är ett tydligt exempel på en typisk funkismack från 1930-talet. Stationerna blev vid den här tiden allt mer standardiserade. Byggnadstypen, med kvadratisk huskropp och utskjutande tak, spred sig över hela landet. Storleken på bensinstationerna varierade men stilen var densamma. Standardiseringen påvisar att de olika bolagen inte i första hand konkurrerade genom arkitektonisk utformning. Detta underlättade också för bolagen när de tog över någon konkurrents station. Det var i princip bara att flytta in och byta skylt. Desto mer omsorg lades i stället på skyltningen.

Funkisstationerna stod för något modernt och nytt genom att den bröt mot den tidigare klassiska stationen. Medan 20-talsstationen ofta var utförd i trä, var 30-talets modernistiska estetik murade fasader med slät puts. Det funktionalistiska formspråket erbjöd andra möjligheter att skapa tekniskt associerande uttryck. Byggnader utformades som uttryck för innovativa lösningar och blev därmed symboler för vad som kunde åstadkommas med modern teknik – en byggnad för ingenjörer.

Exteriör

Bensinstationens framsida ligger mot väster utmed Bjuvsleden, den tidigare Riksväg 2. Byggnaden består av en rektangulär byggnadskropp som sträcker sig i öst-västlig riktning. Väggarna är putsade och avfärgade i vitt. Dörrar och fönster är grönmålade. Butiks- och kontorsfönstren är ospröjsade träfönster medan fönstren till verkstaden är småspröjsade träfönster. Dörren till kontoret i söder och den högra dörren i den västra fasaden är relativt nya panelklädda dörrar. Dörren i väster bedöms som äldre liksom toalettdörren. Det flacka pulpettaket sluttar lätt uppåt mot väster. Skärmtaket bärs upp av två kraftiga fyrkantiga pelare. Takets sarg är av trä och grönmålad.

Byggnaden har vid ett tillfälle byggts ut på baksidan åt öster. Detta skedde före 1948 att döma av bilden från detta år. Dagens färgsättning liknar den som finns på den bilden och kan därmed vara ursprunglig.

Samtliga dörr- och fönsteröppningar från före 1948 är bevarade och inga nya har tillkommit. Även fönstersnickerierna bedöms vara från tiden före 1948 liksom flera av originalglasrutorna. Två dörrar bedöms vara original, den norra dörren ut mot Bjuvsleden samt dörren med spröjsat överljus in till toaletten. Den förra har dock inte kvar sina ursprungliga spröjsar och glas, de har ersatts av en enda stor ruta. Nertill är dörren klädd med ett skivmaterial detta kan vara ursprungligt liksom det i dörren till

toaletten. De övriga dörrarna bedöms vara utbytta någon gång efter 1950-talet. Verkstadens dörrar, delvis uppglasade ståldörrar, bedöms vara jämgamla med tillbyggnaden.

Den ursprungliga takbeklädnaden är svår att se på de äldre bilderna. Sannolikt var taket belagt med takpapp med tanke på att det är så flackt.

Skärmtaket hade klotlampor. Även ovanför entrén till kontoret fanns en klotlampa. Klotlamporna var sannolikt ursprungliga men försvann på 1950-talet. Ovanför butiken fanns en skylt med stationsföreståndarens namn i träbokstäver: A-B Carl Westberg. Skylten finns kvar.

Bensinstationen mot norr.

Bensinstationen som den såg ut 1951.

Bensinstationen som den såg ut någon gång mellan 1951 och 1957.

Bensinstationen som den såg ut 1957 med sin putsade ljusa fasad, en grön sockelmålning och för bolaget typiska mörkgröna randning (ofta tre linjer) vid taklinjen. Den klocka som hänger centralt på denna bild fanns inte på bensinstationen 1948 och 1951. Den finns inte heller kvar idag.

Bilden till vänster: Dörren till den norra entrén. Bilden till höger: Ett av butiksönstren.

Skyltens träbokstäver.

Bensinstationen mot nordost. De två dörarna under skärmtaket går in till butiken. Den högra har sannolikt fungerat som entrédörr till kontoret och en taxiverksamhet som under en period funnits där. Dörren i långsidans mitt är entrén till verkstaden.

Östra fasaden med bevarad originalruta. Här låg och ligger kontoret. Här fanns också taxiverksamheten.

Bensinstationen med det förlängda partiet i öster med in- och utfart till verkstaden.

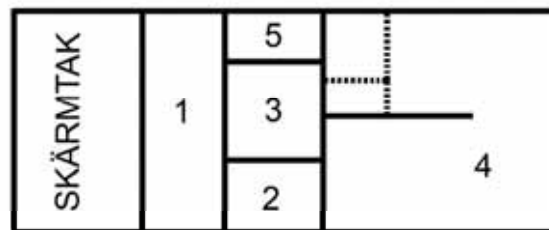

Bensinstationen mot sydväst med ingången till toaletten längst till höger.

Bilden till vänster: Toalettdörren med spröjsat överljus. Bilden till höger: Ett av verkstadsfönstren.

Interiör

Schematisk planlösning 1: Butik 2: Kontor 3: Personalrum 4: Verkstad 5: W.C

Butiken/Väntrummet

Detta rum har sannolikt varit tudelat. De två entrédörrarna visar att det troligen funnits två avgränsade rum med skilda funktioner/skilda öppettider. Det södra rummet kan då ha fungerat som entré/väntrum till den taxiverksamhet som funnits i byggnaden. Tudelningen verkar dock ha varit borta redan 1951 att döma av det äldre fotot. Det verkar då ha varit cykelförsäljning i hela lokalen.

Det norra utrymmet har med stor sannolikhet varit bensinstationens butikslokal redan från början. Det ursprungliga golvet kan ha varit ett svart och vit-rutigt linoleumgolv likt det i kontoret. Väggarna och taket är ommålade liksom snickerier. Den ursprungliga färgsättningen är osäker. Snickerierna går i Texacos färger men det är osäkert om detta är en ursprunglig färgsättning. Plywoodtaket är original men övermålat. Ursprungligen har det sannolikt varit endast fernissat. Den uppbyggda monterhyllan i butikslokalen är sekundär.

Bilden till vänster: Entrédörren till butiken. Bilden till höger: Butikslokalen mot söder.

Bilden till vänster: Dörren in till kontoret. Bilden till höger: Fönstret in i till kontoret från vilket stationsföreståndaren hade översikt över de kunder som kom in.

Bilden till vänster: Butikslokalen mot norr. Bilden till höger: Norra delen av butikslokalen. Dörren längst i norr är igensatt på insidan.

Kontoret

Rummet har varit stationens kontor sedan stationen byggdes och har även hyst taxiverksamhet. Det svart- och vitrutiga linoleumgolvet är möjligen original. Rummets bröstpanel uppskattas vara från 1950-talet. Väggen i övrigt har en ny glasfiberväv. De ursprungliga väggarna kan ha varit putsade. Taket är ursprungligt men övermålat plywoodtak. Det har varit fernissat. I rummet finns också en del äldre inredning bevarad. Soffan, skrivbordet och skrivbordsstolen kan vara från stationens äldsta tid. Radion och stolen är något yngre, uppskattningsvis från 1950-talet.

Kontoret mot nordväst med dörren in till butiken.

Kontoret mot öster med dörren in till verkstaden.

Kontoret mot söder med bevarat möblemang.

Personalrummet

I detta rum finns förhållandevis ny köksutrustning och toalett. Rummet fungerar som personalrum och har kanske varit det också från början, eventuellt med köksinredning men utan toalett. Det ursprungliga golvet kan ha varit ett linoleumgolv likt det i kontoret. Väggarna är ommålade liksom snickerier. Den ursprungliga färgsättningen är osäker. Taket är ett sannolikt ursprungligt innertak av träpanel.

Personalrummet mot öster med dörren in mot verkstaden.

Personalrummet mot väster med dörren in till butiken.

Verkstaden

Verkstaden ligger i byggnadens östra del. Den är utbyggd mot öster och alltså större än ursprunglig verkstad. Den består av två delar, den södra med mer mekanisk inriktning med arbetsbänkar och förvaringsutrymmen. Den norra har en smörjgrop. Smörjgropen är kaklad med ett vitt kakel som bedöms vara från 1930-talet. En vägg i den äldre delen av verkstaden skiljer delvis de båda utrymmena åt. I den södra delen av verkstaden finns det i väster två dörrar, den ena till kontoret och den andra till personalrummet. Golvet består av gjuten betong som vad gäller den äldsta delen av verkstaden är från 1930-talet eftersom det finns en skarv i golvet där den äldsta delen av byggnaden slutar. Väggarna är ommålade liksom snickerier. Taket är putsat och målad i en vit kulör. Den ursprungliga färgsättningen är osäker.

Verkstadsdelen, mot väster respektive mot öster. Mot väster ser man dörrarna in mot kontoret och personalutrymmet.

Den södra verkstadsdelen. Bänken är sannolikt ursprunglig.

Den södra verkstadsdelen. Bensinstationens ägare Lars Bengtsson visar var den ursprungliga bensinstationens verkstad slutade.

Den norra verkstadsdelen mot väster. Smörjgropen finns under kärnan. Lars Bengtsson visar spår efter den äldsta verkstadens portar.

Den norra verkstadsdelen. Smörjgropen.

Den norra verkstadsdelen. Bilden till vänster: Nedgång till det gamla pannrummet samt förråd i väster. Bilden till höger: Pannrummet.

Portarna i den östra fasaden i den tillbyggda delen.

Den röda Texacokulören som återkommer på snickerier runt om i byggnaden är sannolikt inte original. I verkstaden kan man se spår efter en blå och en grön kulör, där den gröna kulören är äldst.

WC

I bensinstationens norra del finns en mindre toalett med ingång utifrån. Detta har troligtvis varit stationens enda toalett avsedd för både kunder och personal. Golvet är nytt liksom kaklet och väggarna är ommålade. Ursprunglig färgsättning är osäker. Toalettstolen är utbytt men handfatet är av äldre modell liksom det lilla spegelskåpet.

Bensinstationens WC mot norr.

UTHUSET

Uthuset är en mycket långsträckt, rektangulär byggnad som ligger i fastighetens östra gräns. Idag används byggnaden som förråd. Byggnaden är så pass omärandrad att det är svårt att bedöma så väl ålder som ursprunglig funktion. Utifrån kartmaterialet kan man konstatera att byggnaden är uppförd någon gång mellan 1911 och 1969. Den byggnad som fanns i detta läge 1951 förefaller att åtminstone delvis ha varit ett garage, eventuellt avsett för taxibilarna. I dag har byggnaden en sockel vilket gör att den inte lämpar sig som garage längre. Av sockeln att döma har byggnaden också

förlängts mot norr vid något tillfälle, då sockel saknas i norr. Som förråd kan byggnaden ha använts som förvaring av cyklar och mopeder. Fasaderna har en brunmålade ganska ny lockpanel. Dörrarna är också förhållandevis moderna. Utanför dörren på den äldre delen finns en gjuten betongplatta som bedöms vara av äldre datum. Taket är ett pulpettak. Vindskivorna är vita och taket är belagt med korrugerad plåt.

På bilden från 1951 anas ett uthus bakom bensinstationen. Uthuset putsat och avfärgat i en gul kulör samt har gröna portar. Det är osäkert om det rör sig om samma uthus som det som står på platsen idag eftersom byggnaden på bilden saknar sockel.

Uthuset mot väster.

Förrådsutrymmen i byggnaden.

Mellanvägg med en dörr mellan två rum som skvallrar om att byggnaden helt eller delvis är äldre än vad den ser ut utifrån.

GARAGET

Byggnaden, som ursprungligen har varit ett garage, ligger över två fastigheter. Detta kan förklaras av att den i söder angränsande fastigheten ägdes och var bebodd av stationsföreståndaren. Garaget har portar både i norr och i söder. Byggnaden har en rektangulär planform och ett flackt sadeltak. Fasaderna består av locklistpanel målad i en brun kulör. Vindskivorna och knutarna är vita. Takmaterialet är inte ursprungligt. Portarna är av trä och grönmålade. Byggnaden består av ett enda stort öppet och oinrett utrymme.

Åldern är svårbestämd men som tidigare nämnts kan man utifrån kartmaterialet konstatera att den är uppförd någon gång mellan 1911 och 1969. 1948 låg det en mindre byggnad i ungefär detta läge. Den byggnaden skiljer sig dock i utseende från dagens garagebyggnad. Garaget är därför sannolikt byggt efter 1948.

Garagets befintliga utseende ligger förmodligen nära det ursprungliga men byggnaden är i mycket dåligt tekniskt skick.

Historik

BENSINSTATIONER

Teknikhistoriskt är bensinstationen betydelsebärande, framför allt när det gäller hanteringen av den brandfarliga bensinen. Det var först kring 1918 som vi fick den första renodlade bensinstationen i Sverige. Tidigare hade man köpt bensin på apoteket eller kemikalieaffären. Före 1930-talet var bensinen relativt ”synlig”. När en bil skulle tankas pumpades (för hand) bensinen upp i en glasbehållare som var graderad och där man exakt kunde se hur många liter som man skulle tanka. Hanteringen av bensinen hade nästan något vetenskapligt över sig.

Efter första världskriget gjorde ett utökat vägnät och bilbestånd det lönsamt för de större bilbolagen att på egen hand sköta bensinförsäljning. På 1920-talet uppfördes de första bensinstationerna på strategiska ställen i Sverige. De liknade antika tempel och hade gaveln vänd mot vägen där pelare bar upp ett utdraget takparti. Det utdragna takpartiet skyddade tankande bilförare från nederbörd – och erbjöd skugga soliga dagar.

Under 1920-talet började också de internationella bilbolagen etablerad sig, exempelvis Shell och BP. I boken Raffinerade rum skriver författaren Olle Wilson: ”bara ett fåtal större bensinstationer drevs i bolagens egen regi, medan merparten av återförsäljarna arrenderade och skötte sin verksamhet på egen hand. Bensinbolagen bedrev tidigt denna form av franchising före koncept som McDonalds och 7-Eleven”.

1930-talets funkismackar hade samma planform som de tidigare, men sadeltaken ersattes av pulpettak. Formen var mycket dominerande och fick namnet sittande hund. Det var också nu som all dekor rensades bort och bensinstationerna klart och tydligt visade att de var just bensinstationer, en teknisk byggnad med egen identitet. Till exempel fick bensinpumparna en central placering och fick stå för sig själva framför huskroppen. Bensinstationen blev så också allt mindre maskinlik. Nu byggdes system in, tankar grävdes ned och hanteringen av bränslet blev allt mer sofistikerat och allt mindre maskinellt. Man ville tona ned oljans och bensinens smutsiga bakgrund. Bensinförsäljning skulle stå för något rent och inte förknippas med råvarans egentliga ursprung.

Det som hos 1920-talets station hade benämnts som ”expedition”, ett ställe där man betalade för bensinen, blev under 1930-talet omvandlat till en butik, där man kunde inköpa bilrelaterade produkter.

Lika viktig som bensinförsäljningen var bilservicen vid den här tidens stationer. Verkstadsdelen fick en allt större betydelse och också ett allt större utrymme. Bilarna var mycket serviceberoende. Oljebyte, rundsmörjning och motorjusteringar måste utföras med kanske bara några hundra mils mellanrum. 1950-talets bilindustri kom sedan att utvecklas snabbt och de nya modeller som introducerades hade konstruktioner som gjorde att serviceintervallerna blev allt längre. Även nya, släta, asfalterade vägar gav mindre slitage vilket i sin tur också innebar färre verkstadsbesök. Smörjgroparna som hade satt sin prägel på bensinstationerna ersattes allt oftare av automattvättar eller av liftar. Av kostnadsskäl var det dock mycket sällan som äldre verkstadshallar fick moderna liftar.

Från och med 1930-talet hade en särpräglad personlig omsorg om kunder och bilarna utvecklats på bensinstationerna. Personalen bar uniform och hälsade på bilisten med honnör och ett välkomnande leende. Det handlade om att skapa förtroende och övertyga om att man var i goda händer. Det var under denna tid begreppet ”service” fick ett allt ökat användande i reklam. Under 1960-talet började dock automatstationer att införas. Den personliga omsorg som tidigare gavs kunderna vid bensinstationer är idag helt borta. Idag ser vi hur bensinstationerna har ersatts av enkla automatstationer utan personal, större bensinstationer med butiker som säljer livsmedel och renodlade verkstäder.

BENSINSTATIONEN I MÖRARP

Bensinstationen i Mörrarp byggdes av Texaco-bolaget 1936-1937, och invigdes året därpå av föreståndaren Carl Westberg. Utöver föreståndaren fanns då fyra anställda

på stationen. Den var en typisk landsortsstation, uppförd under en tid när bilägandet fortfarande var något exklusivt, förbehållet de mest välbeställda. På bensinstationen såldes inte bara bensin, utan här sålde man också cyklar och mopeder. Här fanns också en bilverkstad. Bensinstationen användes även som taxistation, där taxiföraren kunde vänta på kunder och dit det också gick att ringa om man ville beställa en taxi. Denna lösning var inte helt ovanlig vad gällde de tidiga bensinstationerna.

Den tidigaste vägkartan över Skåne är katen Gustaf Buhrmans Skånekartan från 1684. Den visar att Mörarp redan då hade ett strategiskt läge som knutpunkt mellan viktiga orter. Genom Mörarp gick förbindelseleden Malmö-Lund-Saxtorp-Mörarp-Ängelholm-Halmstad-Göteborg och lite norr om orten delade sig samma vägsträcka mot Örekellunga-Markaryd med fortsättning mot Stockholm. Här hade också 10 år efter det att Skåne blivit svenskt, 1668, uppförts ett gästgiveri. Gästgiveriet med skjutshåll i kyrkbyn blev en viktig mötesplats i häradet. I början av 1700-talet blev också Mörarp häradets fasta tingsort. Såväl det äldsta tingshuset och gästgivargården stod kvar till mitten av 1980-talet. Fram till slutet på 1960-talet gick Riksväg 2 (Numera E6, mellan Malmö och Göteborg) genom Mörarp, vilket gjorde att det var en mycket stor mängd bilister och andra trafikanter som passerade rätt igenom orten. Därför var det synnerligen lämpligt att anlägga en bensinstation här. I samhället har det funnits inte mindre än fem bensinstationer.

1946 bytte Texaco namn till Caltex. Någon gång mellan 1936 och 1948 byggdes stationen ut mot öster. 1967 bytte stationen namn igen, och hette nu åter Texaco. På 1970-talet slutade man att sälja bensin. Det var också då, enligt uppgift av nuvarande ägare, som en stor del av inredningen i butiken försvann. Kontoret blev dock lämnat orört.

1981 tog Stig Stolt, som börjat arbeta hos Carl när han bara var 14, över stationen. Han hade den fram till och med 1999 då Lennart Persson köpte stationen. Persson renoverade stationen tillbaka till ett så ursprungligt utseende som möjligt, och använde stationen för att ställa ut sin samling av Puch-mopeder i fram till 2009 då Lars Bengtsson köpte stationen.

Bensinstationer som kulturhistoriskt intressanta objekt

Intresset för bilhistoria har vuxit sig allt större. Idag är det en av landets största folkrörelser. Tidigare var det mest bilen som sådan som hamnade i fokus, men idag har även bilismens "bebyggelse" börjat få allt mer uppmärksamhet, som kulturhistoriskt intressanta miljöer. Tidningen Riksettan utgiven sedan 2005 uppmärksammar bilismens fysiska historia i framför allt Sverige, men också i andra länder, och berättar i ord och bild om bensinstationer, bilförsäljningshus, motell, vägar och annat med anknytning till bilsamhällets historia. Vid sidan av detta finns det ett stort antal bloggar och hemsidor där privatpersoner presenterar fotografier och beskrivningar som har med motorhistoria att göra. När TV-programmet K-märkt, av Staffan Bengtsson och Göran Willis, började sändas 1992, fick de allmänheten att börja intressera sig för bilismens miljöer. Böckerna med samma namn fick människor att upptäcka spåren från massbilismens genombrottsår. Boken På Väg ägnas helt och hållet åt bilsamhällets kulturhistoria.

1995 kom två böcker med fokus på Sveriges bensinmackshistoria: K-märkt På Väg av Staffan Bengtsson och Göran Willis och boken Full Tank av Olle Wilson, som 2012 disputerade i konstvetenskap med avhandlingen: Raffinerade Rum, bensinstationer och precisionskultur i Sverige 1926-1956. 2012 gav också paret Henrik och Therese Nerlund ut boken Spökmackar.

Bensinstationen i Mörarp blev nationellt uppmärksam i och med att TV-serien K-märkt uppmärksammade den i den 1992, då Stig Stolt fortfarande var ägare till den. Göran Willis och Staffan Bengtsson lyfte även fram Mörarp och mackarna som hade funnits där i deras första bok – Med K-märkt genom Sverige.

Kulturhistorisk värdering

IDENTIFIKATION – GRUNDMOTIV

Dokumentvärde

Byggnadshistoriskt värde: Byggnaden, med sitt läge bredvid gamla Riksväg 2, är ett bra exempel på en landsortsmack från bilismens genom-brottsår. Detsamma gäller byggnadens rektangulära byggnadskropp innehållande bl.a. butiks- och verkstadslokaler och där ett kraftigt utskjutande tak skyddar stationens pumpar.

Byggnadsteknikhistoriskt värde: -

Arkitekturhistoriskt värde: En tydlig exponent för funktionalismen där rummets användning också syns exteriört. Det flacka taket, de obrutna fönstren och de vitputsade väggarna är andra funktionalistiska inslag. Den är ett bra exempel på en allt mer standardiserad macktyp som spred sig över landet under 1930-talet.

Samhällshistoriskt värde: Byggnaden påminner oss om bilismens otvetydigt stora betydelse under 1900-talets samhällsbyggande både vad gäller dess utformning och uppbyggnad. Bensinstationens läge i Mörarp påminner också om hur den trafikerade Riksväg 2 passerade rätt igenom orten. Detta måste ha bidragit till att en stor mängd människor stannade till vilket skapat en speciell atmosfär och gjort macken till en spännande och livfull plats för ortens (kanske framför allt yngre) invånare. Intressant är också bensinstationen som markör för Mörarps betydelse som en knutpunkt där vägar möts på samma sätt som gästgiveriet på orten tidigare varit.

Socialhistoriskt värde: Ett minnesmärke från den period då bilen började få allt större betydelse i människors liv då de skapade möjligheter att fritt och snabbt kunna förflytta sig över stora sträckor.

Personhistoriskt värde: Att den första föreståndarens namn finns kvar i skylten är av personhistoriskt värde.

Teknikhistoriskt värde: Berättar om bensinens och bilens betydelse i vårt moderna samhälle, hur den hanterats och synen på den. Den berättar också om servicekrävande biltyper som i dag är försvunna från bilparken.

Upplevelsevärde

Arkitektoniskt värde: Den är en arkitektoniskt mycket genomarbetad och välproportionerad funktionalistisk byggnad.

Konstnärligt värde: -

Patina: -

Miljöskapande värde: Byggnaden ligger väl exponerad utmed Bjuvsleden.

Identitetsvärde: Macken har ett starkt arkitektoniskt uttryck som gör den till något av ett landmärke.

Kontinuitetsvärde: -

Traditionsvärde: -

Symbolvärde: -

BEARBETNING – FÖRSTÄRKANDE, ÖVERGRIPANDE MOTIV

Autenticitet, äkthet: Stationen har haft få ägare, vilket bidrar till att den är välbehållen. Macken renoverades 1999 med ambitionen att återställa den i så ursprungligt utseende som möjligt. Ytskikten är visserligen nya men med relativt små medel bör dessa kunna återställas till ursprungligt utseende. Tomtens organisation, med uppdelningen mellan funktion och prydnad (grönytan) finns kvar. Den tidigare grusade ytan är dock asfalterad.

Kvalitet: Byggnaden är välbevarad och i gott skick.

Pedagogiskt värde, tydlighet: Byggnaden är i sin arkitektur väldigt tydligt vad gäller dess ändamål och olika funktioner.

Särskilda inslag med pedagogiskt värde:

- Bensinpåfyllnad: Plattformen där pumparna står.
- Taket över pumparna som både skyddade dem som tankade bilarna och bilister på väg in till butiken.
- Service: Verkstaden med smörjgrop och detaljer för bilvård.
- Butiken med de stora skyltfönstren.

Sällsynthet – representativitet: Bensinstationen i Mörap är ur ett regionalt och nationellt perspektiv en unik och ovanlig landsortsmack i detta orörda skick, förmodligen tack vare mycket få olika ägare.

VÄRDERING – SAMMANVÄGD BEDÖMNING

Byggnaden kan sammanfattningsvis karaktäriseras som en mycket välbevarad landsortsmack från bilismens genombrottsår. Landsortsmackarna har varit en mycket vanligt förekommande byggnadskategori.

Bensinstationen i Mörap är så pass sällsynt välbevarad ur ett regionalt och nationellt perspektiv att vi bedömer att den är synnerligen märklig ur kulturhistorisk synpunkt och att en byggnadsminnesförklaring av bensinstationen är motiverad. Byggnaden har genomgått en del förändringar, men dessa är antingen gjorda i nära anslutning till uppförande eller möjliga att återställa eftersom det finns en bra fotodokumentation bevarad på macken. Dessutom förefaller äldre färgskikt vara bevarade under de befintliga vilket möjliggör en rekonstruktion av ursprunglig färgsättning. Övriga byggnader på fastigheten bedöms inte ha något högre kulturhistoriskt värde.

Trots ett allt större intresse för bilhistoria och den mycket stora betydelse bilen har haft för vårt moderna sätt att leva och den stora påverkan den haft på landskapet, både i städer och på landsbygden, finns det bara en handfull byggnadsminnesförklarade bilmiljöer. Dessa är turiststationen i Jävre, en bit av gamla Riksväg 2, bensinstationen i jämtländska Skålan, Automobilpalatset i Jönköping, Sandöbron och Gamla Svinesundsbron. I Stockholm utreder man just nu om P-huset Parkaden kan bli ett byggnadsminne. I Göteborg har Stadsmuseet fört upp en mack från 1970-talet vid Djurgårdsplatsen i Majorna på en lista över eventuella byggnadsminnen.

Bensinstationen i Skålan är, som framgår ovan, den enda mack som byggnadsminnesförklarats tidigare. Den är uppförd 1953, har ett funktionalistiskt uttryck och är av den byggnadstyp som brukar kallas ”sittande hund”. Förutom kiosk och pumpar ingår i byggnadsminnet det intilliggande bostadshuset, som uppfördes samtidigt med kiosken. I bostadshuset finns garage och bilverkstad. Bensinstationen i Skålan med kiosk, pumpar och inventarier är en av landets mest välbevarade mackar från 1950-talet.

Det som främst skiljer landsortsmacken i Mörap från landsortsmacken i Skålan är att macken i Mörap är ca 15 år äldre och därmed från den tid då bilismen på allvar fick fotfäste i landet. Den ligger dessutom vid en av landets då mest betydelsefulla vägar.

Referenser

Litteratur

- Bengtsson Staffan, Juvander Katarina, Willis Göran, Med K-märkt genom Sverige. 1994. Byggförlaget. Trelleborg.
- Bengtsson Staffan, Willis Göran, K-Märkt På Väg. 1995. Albert Bonniers Förlag. Uddevalla.
- Haas Jonas, Gustavsson Karin. 2004. Bevarandeprogram för Mörarp.
- Ingmarsson, Niklas, Bilkultur i Malmö. 2004. Gidlunds Förlag. Södertälje
- Lundin, Per. Bilsamhället, Ideologi, expertis och regelskapande i efterkrigstidens Sverige. 2008. Stockholmia Förlag. Stockholm.
- Wilson, Olle, Full Tank, 2008. Kartago Förlag. Korotan, Ljubljana.
- Wilson, Olle, Raffinerade rum, Bensinstationer och precisionkultur i Sverige 1926-1956. 2012. Nordiska Museets förlag, Stockholm.

Tidskrifter

- Riksettan nr 2 2011, Mackar Man minns. Göran Willis.
- Riksettan nr 2 2007, K-Märk 1900-talet, Jörgen Persson.
- Riksettan, nr 1 2007, Den glömda landsvägen Riksväg 4 Malmö-Norrköping, Claes Johansson.

Opublicerat material

- Äldre fotografier som finns på bensinstationen.
- Nybyggnadsritningar. Stadsbyggnadskontorets arkiv.

Muntliga uppgifter

Lars Bengtsson

Kartmaterial

- <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>
- Häradskartan 1911
- Ekonomiska kartan 1969

Årets rapporter

Lista över utgivna rapporter inom Malmö Museers rapportserie Kulturarvsenheten Rapport:

Kulturarvsenheten Rapport 2013:001

Maria Johansson och Anders Reinsert
Byggnadsdokumentation. Stinshuset – dokumentation inför flyttning av byggnad. Fastigheten Hamnen 21:147 i Malmö stad, Skåne län.

Kulturarvsenheten Rapport 2013:002

Lina Bjermqvist och Helena Nilsson
Antikvarisk rapport. Limhamns kapellkrematorium - Byte av plåtmaterial på tak. Malmö kyrkogårdsförvaltning, Limhamns socken i Malmö stad, Skåne län.

Kulturarvsenheten Rapport 2013:003

Lina Bjermqvist
Antikvarisk rapport. Västra Skrävlinge kyrka – Invändig restaurering. Malmö kyrkliga samfällighet, Västra Skrävlinge socken i Malmö stad, Skåne län.

Kulturarvsenheten Rapport 2013:004

Maria Johansson och Olga Schlyter
Byggnadsantikvarisk utredning. Kronetorps gård – Dokumentation och riktlinjer inför detaljplan. Fastigheten Kronetorp 1:1 i Burlövs kommun, Skåne län.

Kulturarvsenheten Rapport 2013:005

Olga Schlyter
Byggnadsantikvarisk utredning. Sege Park – Fd Malmö östra sjukhus. Fastigheten Östra sjukhuset 2 i Malmö stad, Skåne län.

Kulturarvsenheten Rapport 2013:006

Lina Bjermqvist
Antikvarisk rapport. Sankt Andreas kyrka – Ombyggnadsarbeten. Malmö kyrkliga samfällighet, Malmö socken i Malmö stad, Skåne län.

Kulturarvsenheten Rapport 2013:007

Lina Bjermqvist
Antikvarisk rapport. Oxie kyrka – Byte av läktarorgel. Malmö kyrkliga samfällighet, Oxie socken i Malmö kommun, Skåne län.

Kulturarvsenheten Rapport 2013:008

Carola Lund och Maria Johansson
Arbeten utförda 2002-2013. Kvarndala gård – Malmö Förskönings- och Planteringsförenings insatser gällande Kvarndala gård Fastigheten Västra Klagstorp 11:70 i Malmö stad, Skåne län.

Kulturarvsenheten Rapport 2013:009

Maria Lundberg och Maria Johansson
Arbeten utförda 1997-2010. Katrinetorps gård – Malmö Förskönings- och Planteringsförenings insatser på Katrinetorp Fastigheten Lockarp 44:1 i Malmö stad, Skåne län.

Kulturarvsenheten Rapport 2013:010

Lina Bjermqvist och Helena Nilsson
Antikvarisk rapport. Västra Klagstorps kyrka – Uppförande av utvändig ramp samt invändiga förändringar. Malmö kyrkliga samfällighet, Västra Klagstorps socken i Malmö kommun, Skåne län.

Kulturarvsenheten Rapport 2013:011

Helena Nilsson
Antikvarisk rapport. Bunkeflo kyrka- Ramp samt dörr för nödutrymning. Malmö kyrkliga samfällighet, Bunkeflo socken i Malmö kommun, Skåne län.

Kulturarvsenheten Rapport 2013:012

Maria Johansson och Olga Schlyter
Byggnadsantikvarisk dokumentation. Malmö Stora Valskvarn. Fastigheten Triton 6 i Malmö stad, Skåne län.

Kulturarvsenheten Rapport 2013:013

Lars Persson och Pia Gunnarsson Wallin
Kulturhistorisk utredning. Kronetorpsområdet- En studie av ett riksintresseområde för kulturmiljövården och hur riksintresseområdets kulturmiljövården kan beaktas vid en exploatering. Fastigheten Kronetorp 1:1 m.fl. i Burlövs kommun, Skåne län.

Kulturarvsenheten Rapport 2013:014

Pia Gunnarsson Wallin och Niklas Ingmarsson
Byggnadsminnesutredning. Bensinstationen på Mariedalsvägen i Malmö – En stadsmack från bilismens genombrotts år. Fastigheten Tomtebo 13 i Malmö stad, Skåne län.

Kulturarvsenheten Rapport 2013:015

Pia Gunnarsson Wallin och Niklas Ingmarsson
Byggnadsminnesutredning. Caltex bensinstation i Mörarps – En landsortsmack från bilismens genombrotts år. Fastigheten Byttan 13 i Helsingborgs stad, Skåne län.

Fotobilaga: Historiska bilder

1. Bensinstationen 1948
2. Bensinstationen 1951
3. Bensinstationen 1951-1957
4. Bensinstationen 1957

Fotografierna finns som papperskopior på bensinstationen och är avfotograferade av Malmö Museer.

1. 1948

2. 1951

3. Mellan 1951 och 1957

4. 1957